

Janusz Marek

UWARUNKOWANIA I PRZEBIEG PROCESU LIKWIDACJI KOPALŃ WĘGLA KAMIENNEGO

Jednym z najtrudniejszych do rozwiązania problemów w okresie przystosowania polskiej gospodarki do warunków rynkowych jest restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego. Świadczą o tym zarówno zmieniające się programy rządowe, jak i fale protestów przeciw nim¹. Taka sytuacja nie jest jednak czymś wyjątkowym, ponieważ w prawie każdym kraju bogatym w surowce mineralne restrukturyzacja górnictwa kojarzy się z redukcją zatrudnienia i zamykaniem mniej efektywnych kopalń, globalizacja zaś i restrukturyzacja „[...] są coraz częściej najbardziej zniechęcającymi słowami w społeczności górniczej”².

Problem dostosowania górnictwa węgla kamiennego do warunków gospodarki rynkowej, zwłaszcza w województwie śląskim, jest niezwykle trudny, gdyż wymaga ujednoczenia strategii jego rozwoju odmiennie postrzeganych w różnych skalach przestrzennych³:

- na poziomie makroekonomicznym koncepcje restrukturyzacyjne muszą uwzględniać ekspertyzy analityków Banku Światowego i Unii Europejskiej, którzy wyznaczyli Polsce rolę głównego producenta węgla kamiennego w Europie Środkowej, z jednoczesnym ograniczeniem jego produkcji,
- na szczeblu krajowym należy uwzględnić strategie rozwoju gospodarczego Polski, w których węgiel jest uznawany za podstawowe paliwo w bilansie energetycznym kraju oraz znaczący surowiec w bilansie handlu zagranicznego,

---

¹ M. Tkocz: Restrukturyzacja przemysłu regionu tradycyjnego. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001, s. 152-153.

² J. Palarski: Problemy towarzyszące procesom restrukturyzacji górnictwa i likwidacji zakładów wydobywczych. „Wiadomości Górnicze” 2004, nr 1.

³ M. Tkocz: Restrukturyzacja przemysłu... op. cit., s. 157-159.

- w skali regionalnej restrukturyzacja górnictwa musi być powiązana z restrukturyzacją całej gospodarki regionu katowickiego, co wymaga m.in. unowocześnienia górnictwa oraz dostosowania zdolności produkcyjnych kopalń do zapotrzebowania na węgiel,
- w skali lokalnej istnieje konieczność racjonalnego wykorzystania zwalnianych pracowników likwidowanych kopalń, którzy tylko częściowo mogą być przejęci przez inne kopalnie; stwarza to znaczne problemy nie tylko załogom górniczym, lecz także utrudnia egzystencję ośrodkom górniczym, w których przemysł wydobywczy był często podstawowym źródłem dochodów.

Za restrukturyzacją górnictwa węgla kamiennego przemawiają coraz trudniejsze warunki eksploatacji węgla. Czynniki, które decydują o stopniu trudności eksploatacji, są:

- duże zróżnicowanie miąższości pokładów – 75,6% stanowią pokłady o miąższości do 3 m,
- znaczny kąt nachylenia – 85,0% zasobów posiada kąt upadu do 14°,
- duże zagrożenia naturalne – występowanie tąpnięć i gazów, zwłaszcza metanu,
- duża głębokość zalegania zasobów i związane z tym trudne warunki geotermiczne – obecnie eksploatację węgla kamiennego prowadzi się na różnej głębokości, czasem przekraczającej nawet 1000 m (KWK Halemba)⁴,
- duża zmienność warunków hydrogeologicznych, co znajduje odzwierciedlenie w zróżnicowanym stopniu zawodnienia kopalń (w granicach 1-42 m³/m).

Należy także podkreślić, że około 36% zasobów bilansowych kopalń jest uwięzionych w filarach ochronnych. Wymaga to stosowania specjalnych technologii eksploatacji w celu ochrony powierzchni. Poważny problem stanowi również stosunkowo znaczne zasiarczenie złóż, zwłaszcza we wschodniej części Zagłębia Gómośląskiego. Niemal 15% zasobów jest zasiarczona w wysokim, ponad 1,5% stopniu. Wprawdzie w niektórych kopalniach wybudowano zakłady odsiarczania lub projektuje się ich budowę, ale podnosi to koszty eksploatacji węgla. Nie mniej ważnym problemem, głównie z punktu widzenia konsumentów, jest zawartość popiołu w węglu. Udział zasobów o zawartości popiołu powyżej 20% wynosi 17,2%. Ważnym zadaniem inwestycyjnym w wielu kopalniach jest więc budowa i modernizacja zakładów wzbogacania miałów energetycznych i flotacji węgla.

Początek głębokich przemian w polskim górnictwie węgla kamiennego można datować od 1990 r. W drugim i trzecim kwartale tego roku, zgodnie z gloszonym hasłem „rozbijania monopolii”, kopalnie węgla kamiennego zostały

---

⁴ Średnia głębokość eksploatacji złóż węgla kamiennego wynosiła: w 1946 r. – 313 m, w 1971 r. – 406 m, w 1985 r. przekroczyła 500 m, w 1995 r. zbliżyła się do 600 m. M. Tkocz: Restrukturyzacja przemysłu..., op. cit., s. 159.

formalnie usamodzielnione⁵. Zlikwidowano Przedsiębiorstwa Eksploatacji Węgla i zarządzającą nimi Wspólnotę Węgla Kamiennego. Kopalnie uzyskały status przedsiębiorstw państwowych i stały się samodzielnymi podmiotami gospodarczymi. Jednak w latach 1990-1992 nastąpił znaczny spadek efektywności górnictwa węgla kamiennego, który na początku 1993 r. doprowadził większość kopalń do zapaści finansowej i technologicznej.

Spadek efektywności górnictwa węgla kamiennego w analizowanym okresie był wynikiem wielu konkretnych działań i przyczyn. Do najistotniejszych z nich należy⁶:

- rozbitcie struktur integrujących kopalnie, co osłabiło ich pozycję na nieuporządkowanym i kurczącym się rynku węgla,
- traktowanie węgla jako towaru, któremu nie przysługiwały te same prawa co wszystkim innym, i zachowanie w stosunku do niego mechanizmu gospodarki nakazowo-rozdzielczej (limitowanie cen na poziomie niższym od kosztu, dotowanie produkcji, blokowanie eksportu itd.),
- brak przygotowania kadry inżynierskiej do przeprowadzenia rekonstrukcji kopalń w ramach systemu rynkowego,
- nadmierny poziom zatrudnienia związany z warunkami społecznymi,
- wysoki poziom kosztów własnych, wynikający m.in. z niedoinwestowania w nowoczesne środki produkcji w zakresie wydobycia i wzbogacania węgla, co wymuszało zwiększoną pracochłonność, a w konsekwencji wysoki udział płac w kosztach produkcji węgla.

Ta sytuacja wymusiła inne podejście do problemu restrukturyzacji. W lipcu 1993 r. Ministerstwo Przemysłu i Handlu przedstawiło „Program powstrzymania upadłości górnictwa węglowego w Polsce”, który zmierzał do zahamowania stale narastających strat finansowych i stworzenia warunków dla uzyskania rentowności przez górnictwo węgla kamiennego. Jego realizacja jedynie na krótki okres zahamowała i odwróciła tendencję stale pogarszania się sytuacji finansowej górnictwa⁷. Od 1995 r. nastąpiło zahamowanie restrukturyzacji górnictwa. Pomimo przyjęcia przez Rząd RP 30 kwietnia 1996 r. kolejnego programu restrukturyzacyjnego

⁵ E.J. Sobczyk: Wpływ zmian modelu gospodarczego na gospodarke zasobami złóż węgla kamiennego w Górnośląskim Zagłębiu Węglowym. Wyd. IGSMiE PAN, Kraków 2000. s. 32.

⁶ A. Lisowski: Programowanie rekonstrukcji kopalń węgla kamiennego w warunkach gospodarki rynkowej. „Przegląd Górnictwa” 1993, nr 2; I. Pluta: Rekonstrukcja przemysłu węglowego w Polsce. „Przegląd Górnictwa” 1995, nr 7-8; A. Lisowski: O rentowności i rekonstrukcji polskiego górnictwa węgla kamiennego. „Przegląd Górnictwa” 1993, nr 9; A. Karbownik, E. Pawełczyk, A. Madejski: Kształtowanie się wskaźników techniczno-ekonomicznych górnictwa węgla kamiennego w latach 1989-1994. „Wiadomości Górnictwa” 1995, nr 4.

⁷ J. Zabierowski: Kierunki restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. „Przegląd Górnictwa” 1993, nr 11-12; J. Darski, J. Kieki, E.J. Sobczyk: Raport o stanie gospodarki zasobami złóż węgla kamiennego. Wyd. IGSMiE PAN, Kraków 2001. s. 46.

pt. „Górnictwo węgla kamiennego, polityka państwa i sektora na lata 1996-2000”, w latach 1996-1997 niemal nie realizowano działań restrukturyzacyjnych⁸.

W 1998 r. został opracowany nowy, radykalny program reformy górnictwa pt. „Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998-2002”, który został przyjęty przez Rząd RP 30 czerwca 1998 r.⁹. Przeprowadzenie reformy wsparto ustawą z dnia 26 listopada 1998 r. o dostosowaniu górnictwa węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej oraz szczególnych uprawnieniach i zadaniach gmin górniczych, która weszła w życie 14 stycznia 1999 r.¹⁰. Program reformy został uzupełniony „Programem likwidacji zdolności produkcyjnych górnictwa węgla kamiennego w latach 1998-2002”, opracowanym przez Ministerstwo Gospodarki w 1999 r. Kopalnie przeznaczone do likwidacji wraz z terminami zakończenia wydobycia przedstawiono w tab. 1.

Ze względu na znaczne obniżenie przychodów sektora w pierwszym półroczu 1999 r. dokonano korekty w programie rządowym reformy, mającej na celu urealnienie przyjętych założeń oraz spowodowanie zmian, które by zrekompensowały zmniejszone przychody przez dalsze obniżenie kosztów w wyniku dodatkowej redukcji zatrudnienia oraz dodatkowego obniżenia zdolności produkcyjnych górnictwa¹¹. Korekta programu rządowego reformy górnictwa uwzględniała założone w zaktualizowanych w 1999 r. biznesplanach spółek węglowych i kopalń-spółek przyspieszenie terminów zakończenia wydobycia w następujących kopalniach: Nowa Ruda, Jan Kanty, Andaluzja (ZG Brzeziny), Pokój (Ruch Wawel) oraz Jas-Mos (Ruch Moszczenica)¹². Założono także, że nastąpi przyspieszenie zakończenia terminów likwidacji kopalń, przy czym w kopalniach, w których likwidacja rozpoczęła się od połowy 1999 r., okres ich likwidacji zostanie skrócony o trzy miesiące. Przyjęty w programie harmonogram zakończenia wydobycia kopalń likwidowanych przedstawiono w tab. 2.

⁸ E.J. Sobczyk: Op. cit., s. 35.

⁹ Program rządowy „Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998-2002” przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 30.06.1998 r. Warszawa, 1 lipca 1998. Wyd. „Wiadomości Górnicze” Sp. z o.o., Katowice 1998.

¹⁰ Dz.U. 1998, nr 162, poz. 1112.

¹¹ Korekta programu rządowego „Reforma górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1998-2002” przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21.12.1999 r. Warszawa, Ministerstwo Gospodarki. Wyd. „Wiadomości Górnicze” Sp. z o.o., Katowice 2000.

¹² J. Steinhoff, J. Szlązak, A. Karbownik, E. Pawełczyk: Korekta programu rządowego „Reforma Górnictwa Węgla Kamiennego w Polsce w latach 1998-2002”. „Wiadomości Górnicze” 2000, nr 3.

Tabela 1

Likwidacja zdolności produkcyjnych górnictwa w latach 1998-2002
według biznesplanów spółek węglowych

Lp.	Kopalnia	Zdolność produkcyjna (mln t/rok)	Zakończenie wydobycia
Likwidacja całkowita kopalń			
1.	Grodziec	0,7	XII 1998 r.
2.	Gliwice	1,1	I VIII 1999 r.
3.	Niwka-Modrzejów	1,6	VII 1999 r.
4.	Morcinek	1,4	X 1998 r.
5.	ZG Rozalia	1,2	IX 1999 r.
6.	Porąbka-Klimontów	0,8	XI 1998 r.
7.	Nowa Ruda	0,4	I 2000 r.
8.	Dębińsko	1,7	XII 2000 r.
9.	Siersza	1,1	X 1999 r.
10.	Czczott	3,4	XII 2000 r.
11.	Jan Kanty	1,0	XII 2001 r.
12.	ZG Bytom I	1,5	XII 2001 r.
13.	ZG Wojkowice	0,9	XII 1999 r.
14.	ZG Jadwiga	0,5	VII 2000 r.
15.	ZG Brzeziny	1,6	XII 2001 r.
Razem likwidacja całkowita kopalń		18,9	
Likwidacja częściowa kopalń			
1.	Centrum-Szombierki (Ruch Szombierki)	0,4	V 1999 r.
2.	Bobrek-Miechowice (Ruch Miechowice)	0,4	VII 1999 r.
3.	Katowice-Kleofas (Ruch Katowice)	1,3	VII 1999 r.
4.	Jas-Mos (Ruch Moszczenica)	0,2	VI 2000 r.
5.	Polska-Wirek (Ruch Polska)	0,4	III 2000 r.
6.	Bielszowice (Ruch Poręba)	0,8	IX 1998 r.
7.	Pokój (Ruch Wawel)	0,6	VI 2000 r.
8.	Marcel (Ruch I Maja)	1,6	VI 2000 r.
9.	Chwałowice (Ruch Rymer)	1,2	VI 1999 r.
Razem likwidacja częściowa kopalń		6,9	
Razem likwidacja zdolności produkcyjnych		25,8	

Tabela 2

Harmonogram zakończenia wydobycia w kopalniach likwidowanych
w latach 2000-2002 (według skorygowanych biznesplanów spółek węglowych)

Lp.	Kopalnie	Wydobycie (mln t)		
		2000 r.	2001 r.	2002 r.
Kopalnie likwidowane całkowicie				
1.	Nowa Ruda	0,4		
2.	Dębieńsko	1,7		
3.	Czczcott		3,4	
4.	Jan Kanty	1,0		
5.	Powstańców Śl. (ZG Bytom I)		1,5	
6.	ZG Jadwiga	0,5		
7.	Andaluzja (ZG Brzeziny)		1,6	
8.	ZG Wojkowice	0,9		
Razem kopalnie likwidowane całkowicie		4,5	6,5	0,0
Kopalnie likwidowane częściowo*				
1.	Jas-Mos (Ruch Moszczenica)	0,2		
2.	Pokój (Ruch Wawel)	0,6		
3.	Marcel (Ruch 1 Maja)	1,6		
Razem kopalnie likwidowane częściowo		2,4	0,0	0,0
Razem likwidacja zdolności produkcyjnych		6,9	6,5	0,0

* W tabeli nie uwzględniono częściowej likwidacji 0,4 mln t/r w kopalni Polska-Wirek (Ruch Polska) zaplanowanej na 2000 r., a przeprowadzonej już w 1999 r.

Źródło: J. Steinhoff, J. Szlązak, A. Karbownik, E. Pawelczyk: Korekta programu rządowego „Reforma Górnictwa Węgla Kamiennego w Polsce w latach 1998-2002”. „Wiadomości Górnicze” 2000, nr 3.

W dniu 28 stycznia 2003 r. został przyjęty przez Radę Ministrów „Program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2003-2006 z wykorzystaniem ustaw antykrzysowych i zainicjowaniem prywatyzacji niektórych kopalń”¹³. Jednym z ważniejszych zadań tego programu wyznaczonych do realizacji w 2003 r. było utworzenie Kompanii Węglowej S.A., która powstała przez zbycie z dniem 1 lutego 2003 r. na jej rzecz przez spółki węglowe: Gliwicką, Rudzką, Nadwiślańską i Rybnicką oraz cztery zakłady górnicze – spółki z o.o. Bytomskiej Spółki Węglowej S.A., przedsiębiorstw obejmujących łącznie 23 kopalnie i 9 zakładów niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania kopalń¹⁴.

¹³ Program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2003-2006 z wykorzystaniem ustaw antykrzysowych i zainicjowaniem prywatyzacji niektórych kopalń. MG PiPS, Warszawa 2003, styczeń.

¹⁴ H. Paszcza, A. Madejski: Górnictwo węgla kamiennego w Polsce w 2003 roku. „Wiadomości Górnicze” 2004, nr 6.

W procesie restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego są stosowane różne strategie cząstkowe. Patrząc z perspektywy czasu, można stwierdzić, że znaczącą rolę w tym procesie odgrywa likwidacja kopalń, która została zapoczątkowana w 1991 r. Łącznie w latach 1991-2001 całkowicie lub częściowo zlikwidowano (nieraz parokrotnie) 49 zakładów górniczych.

Oceniając sposoby likwidacji, można zauważyć, że w praktyce zastosowano dwie strategie¹⁵:

- pierwsza polegała na likwidacji bezpośredniej, czyli postawieniu zakładu w stan likwidacji,
- druga polegała na likwidacji pośredniej, czyli łączeniu kopalń przewidzianych do likwidacji z kopalniami mającymi perspektywy funkcjonowania, wówczas gdy sąsiadowały ze sobą polami górnictwami.

W ramach pierwszej strategii z kopalni postawionej w stan likwidacji, w niektórych przypadkach warunkowanych wielkością złoża, wydzielono spółkę z o.o., której celem było wyeksploatowanie istniejących zasobów. Po raz pierwszy taką procedurę zastosowano w przypadku KWK Pstrowski, z której wydzielono samodzielny Zakład Górniczy Jadwiga oraz KWK Siemianowice, z której wydzielono Zakład Górniczy Rozalia. Po wyczerpaniu złoża zakłady zlikwidowano. Taki tryb postępowania zastosowano głównie w kopalniach wchodzących w skład Bytomskiej Spółki Węglowej (np. z kopalni Jowisz wyodrębniono ZG Wojkowice, zaś z kopalni Centrum-Szombierki wyodrębniono cztery zakłady górnicze: Centrum oraz Bytom I, Bytom II i Bytom III).

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że zasady oraz tryb wszczęcia i prowadzenia procesu likwidacji zostały formalnie określone dopiero w cytowanej wcześniej ustawie z dnia 26 listopada 1998 r. o dostosowaniu górnictwa węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej oraz szczególnych uprawnieniach i zadaniach gmin górniczych. W szczególności w ustawie ściśle określono, co należy rozumieć pod pojęciem całkowitej i częściowej likwidacji kopalń. Przyjęto mianowicie, że:

- przez całkowitą likwidację kopalni należy rozumieć zaprzestanie wydobywania węgla kamiennego i likwidację zakładu górniczego,
- częściowa likwidacja polega na likwidacji oznaczonej części zakładu górniczego, zbędnej ze względów technicznych lub technologicznych, dla której zgodnie z przepisami „Prawa geologicznego i górniczego” jest sporządzony plan likwidacji części zakładu górniczego.

¹⁵ M. Tkocz: Restrukturyzacja przemysłu... op. cit., s. 164.

W omawianej ustawie stwierdzono również, że warunkiem rozpoczęcia całkowitej lub częściowej likwidacji jest opracowanie¹⁶:

1. Programu likwidacji kopalni.
2. Programu socjalnego likwidowanej kopalni, który powinien być uzgodniony i podpisany przez związki zawodowe, działające w likwidowanej kopalni, a także zaopiniowany przez zarząd gminy górniczej, na terenie której znajduje się siedziba likwidowanej kopalni.

Program socjalny likwidowanej kopalni powinien w szczególności określać:

- uprawnienia osłonowe i aktywizujące, którymi zostaną objęci pracownicy likwidowanej kopalni,
- propozycje zatrudnienia w podmiotach tworzonych na podstawie majątku kopalni lub poza górnictwem,
- propozycje zatrudnienia w innej kopalni,
- przewidywany koszt realizacji programu socjalnego oraz źródła jego finansowania.

Dalsze sformalizowanie procesu likwidacji kopalń węgla kamiennego nastąpiło w cytowanej już wcześniej ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w latach 2003-2006. Stwierdzono w niej, że decyzja o likwidacji kopalni należy wyłącznie do przedsiębiorstwa górniczego. Warunkiem rozpoczęcia likwidacji jest podjęcie przez właściwy organ przedsiębiorstwa decyzji określającej m.in. zakres likwidacji kopalni, termin rozpoczęcia i zakończenia likwidacji kopalni oraz termin zakończenia wydobywania kopalni węgla kamiennego¹⁷.

Jak już wcześniej stwierdzono, początek głębokich przemian w polskim górnictwie, datowany od 1990 r., dotyczył 71 kopalń węgla kamiennego. W wyniku działań restrukturyzacyjnych część kopalń została zlikwidowana ze względu na wyczerpanie się zasobów, część uznano za trwale nierentowne, a niektóre połączono, tworząc nowe jednostki organizacyjne (wydobywcze). Warto zauważyć, że wcześniejsze łączenie kopalń nie przetrwało próby czasu i obecnie wszystkie te kopalnie zlikwidowały dołączane ruchy. Na koniec 2001 r. funkcjonowały już tylko 42 kopalnie (w 2001 r., jako ostatnie, zlikwidowano ZG Bytom I).

Z dniem 18.03.1993 r. nastąpiło połączenie kopalń Thorez, Victoria i Wałbrzych w jedno przedsiębiorstwo państwowe po nazwą Wałbrzyskie Kopalnie Węgla Kamiennego. Skupiało ono trzy zakłady górnicze: Chrobry (zakończenie wydobywania w 1994 r.), Victoria (zakończenie wydobywania w 1993 r.) oraz Julia (zakoń-

¹⁶ J. Steinhoff, J. Szlązak, A. Karbownik, E. Pawelczyk: Ustawa o dostosowaniu górnictwa węgla kamiennego do funkcjonowania w warunkach gospodarki rynkowej oraz szczególnych uprawnieniach i zadaniach gmin górniczych. „Wiadomości Górnicze” 1999, nr 1.

¹⁷ H. Paszcza, A. Madejski: Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w latach 2003-2006. „Wiadomości Górnicze” 2004, nr 4.

czenie wydobywania w 1996 r.). Z części złóż dawnych kopalń Wałbrzych i Victoria wydzielono obszar górniczy dla Zakładu Wydobywczo-Przeróbczego Antracytu. Zakład rozpoczął eksploatację węgla w czerwcu 1994 r., a zakończył w czerwcu 1998 r. Z dniem 31.12.1993 r. zakończono całkowicie wydobywanie w KWK Barbara-Chorzów. W lipcu 1993 r. połączono kopalnie Centrum i Szombierki w KWK Centrum-Szombierki. Połączoną kopalnię w grudniu 1998 r. przekształcono w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością, a z dniem 1.04.1999 r. postawiono w stan likwidacji. W czerwcu 1999 r. na części obszaru górniczego likwidowanej spółki utworzono Zakład Górniczy Centrum Sp. z o.o.

W dniu 19.01.1994 r. zapadła decyzja o likwidacji KWK Pstrowski i z dniem 31.12.1995 r. zakończono w niej wydobywanie. W 1996 r. na części obszaru górniczego zlikwidowanej kopalni utworzono Zakład Wydobywczy Surowców Mineralnych Jadwiga Sp. z o.o., który zakończył wydobywanie w połowie 2000 r. Natomiast z dniem 1.12.1994 r. rozpoczęto likwidację KWK Jowisz, która od 27.09.1996 r. funkcjonowała jako KWK Jowisz Sp. z o.o. w likwidacji. W styczniu 1998 r. na części obszaru górniczego tej kopalni utworzono Zakład Górniczy Wojkowice Sp. z o.o., który zakończył wydobywanie w kwietniu 2000 r.

W 1995 r. zakończono wydobywanie w kopalniach Paryż, Satum i Siemianowice. Na części obszaru górniczego tej ostatniej utworzono ZG Rozalia Sp. z o.o., który zakończył wydobywanie w dniu 30.09.1999 r. Na początku 1995 r. nastąpiło połączenie kopalń Jastrzębie i Moszczenica w KWK Jas-Mos, przy czym w czerwcu 2000 r. zakończono wydobywanie na Ruchu Moszczenica. W połowie 1995 r. połączono kopalnie Pokój i Wawel (w KWK Pokój) oraz kopalnie Chwałowice i Rymer. Eksploatację na Ruchu Rymer zakończono w 1999 r., a rok później na Ruchu Wawel. Pod koniec 1995 r. połączono kopalnie Polska i Nowy Wirek w KWK Polska-Wirek (zakończenie eksploatacji na Ruchu Polska w 1999 r.) oraz kopalnie Marcel i 1 Maja w KWK Marcel (zakończenie wydobywania na Ruchu 1 Maja w listopadzie 2000 r.).

W połowie 1996 r. nastąpiło połączenie kopalń Katowice i Kleofas w KWK Katowice-Kleofas, przy czym eksploatację na Ruchu Katowice zakończono w 1999 r. W październiku 1996 r. zakończono całkowicie wydobywanie w KWK Żory. W tym samym roku połączono także kopalnie Bobrek i Miechowice w KWK Bobrek-Miechowice. W kwietniu 1999 r. kopalnię przekształcono w spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością i z dniem 1 maja tego roku postawiono ją w stan likwidacji. We wrześniu 1999 r. na części obszaru górniczego KWK Bobrek-Miechowice Sp. z o.o. utworzono Zakład Górniczy Bytom III Sp. z o.o.

W lutym 1997 r. KWK Zabrze-Bielszowice zmieniła nazwę na KWK Bielszowice i rozpoczęła w niej likwidację Ruchu Poręba (dawniej kopalni Zabrze). W tym samym roku zakończono wydobywanie w KWK Sosnowiec.

Reformowanie sektora górnictwa w latach 1990-1997 zbiegło się z załamaniem rynku zbytu węgla, tak krajowego, jak i zagranicznego. Pomimo realizacji w latach 1993-1998 trzech rządowych programów restrukturyzacji sektora, jego stan finansowy stale się pogarszał. Główną przyczyną strat finansowych było utrzymywanie nadmiernych zdolności produkcyjnych i zbyt wysokiego poziomu zatrudnienia¹⁸. Korekta programu rządowego z dnia 21.12.1999 r. zakładała m.in. zmniejszenie do 2002 r. zdolności produkcyjnej górnictwa węgla kamiennego o około 36,1 mln ton, z czego¹⁹:

- 25,8 mln ton miało być efektem likwidacji całkowitej i częściowej kopalń,
- 4,5 mln ton w wyniku likwidacji rejonów, pól i poziomów wydobywczych finansowanych ze środków własnych kopalń,
- 5,8 mln ton przez ograniczenie do 2002 r. długości czynnego frontu eksploatacyjnego.

Spróbujmy teraz podsumować efekty realizacji skorygowanego programu rządowego restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w latach 1998-2002. Ten bowiem program w największym stopniu przyczynił się do podjęcia zdecydowanych działań w zakresie likwidacji zdolności produkcyjnych górnictwa. Na jego realizację przewidziano z budżetu państwa kwotę 7030,9 mln zł, w tym na fizyczną likwidację kopalń – 1537,4 mln zł²⁰.

W 1998 r. były realizowane procesy likwidacji zakładów górniczych lub ich części w 37 kopalniach oraz wstrzymano wydobywanie węgla kamiennego w czterech kopalniach²¹. Likwidację całkowitą prowadzono w 9 następujących kopalniach: Wałbrzyskie Kopalnie Węgla Kamiennego, Nowa Ruda, Sosnowiec, Porąbka-Klimontów, ZWP Antracytu, Siemianowice, Jowisz i Morcinek. W czterech kopalniach (Saturn, Paryż, Pstrowski i Żory) kontynuowano niezbędne przedsięwzięcia po likwidacji zakładów górniczych. W ciągu 1998 r. zakończyły wydobywanie cztery kopalnie: Morcinek, ZWP Antracytu, Porąbka-Klimontów oraz Grodziec²².

W analizowanym roku nastąpiła likwidacja 3,7 mln ton rocznych zdolności produkcyjnych kopalń. W kopalniach całkowicie likwidowanych ubytek zdolności produkcyjnych wyniósł 2,9 mln ton, w tym²³:

- KWK Grodziec Sp. z o.o. – 0,7 mln t/r,

¹⁸ A. Karbownik, M. Turek, H. Paszcza: Efekty realizacji reformy górnictwa węgla kamiennego w latach 1998-2001. „Wiadomości Górnicze” 2002, nr 7-8.

¹⁹ J. Pyka, M. Czernicki, Z. Lachan: Proces likwidacji kopalń węgla kamiennego w latach 1998-2001. „Wiadomości Górnicze” 2002, nr 7-8.

²⁰ Korekta programu rządowego..., op. cit.

²¹ J. Pyka, M. Czernicki, Z. Lachan: Op. cit.

²² A. Karbownik, A. Madejski: Górnictwo węgla kamiennego w Polsce w 1998 roku. „Wiadomości Górnicze” 1999, nr 4.

²³ A. Karbownik, E. Pawelczyk, A. Madejski: Realizacja rządowego programu reformy górnictwa węgla kamiennego w 1998 roku. „Wiadomości Górnicze” 1999, nr 6.

- KWK Morcinek – 1,4 mln t/r,
- KWK Porąbka-Klimontów S.A. – 0,8 mln t/r.

W wyniku likwidacji Ruchu Poręba w częściowo likwidowanej KWK Bielszowice uzyskano dodatkowo ubytek 0,8 mln ton rocznych zdolności produkcyjnych²⁴. Warto wspomnieć o tym, że w programie rządowym zakładano likwidację tylko 1 mln ton zdolności produkcyjnych.

W 1999 r. były realizowane procesy likwidacji zakładów górniczych lub ich części w 25 kopalniach oraz wstrzymano wydobycie węgla w 9 kopalniach. Zmniejszenie zdolności produkcyjnych w kopalniach likwidowanych w tym roku wyniosło 8,7 mln t/r. W kopalniach całkowicie likwidowanych (KWK Niwka-Modrzejów, KWK Gliwice, KWK Siersza i ZG Rozalia) zlikwidowano łącznie 5,0 mln ton rocznych zdolności produkcyjnych. Likwidacja ruchów w pięciu kopalniach częściowo likwidowanych (Ruchu Szombierki w KWK Centrum-Szombierki, Ruchu Miechowice w KWK Bobrek-Miechowice, Ruchu Katowice w KWK Katowice-Kleofas, Ruchu Rymer w KWK Chwałowice oraz Ruchu Polska w KWK Polska-Wirek) pozwoliła na zmniejszenie zdolności produkcyjnych o 3,7 mln t/r²⁵. Zmniejszenie zdolności produkcyjnych nastąpiło również przez likwidację rejonów, pól i poziomów wydobywczych (o 1,95 mln t/r) oraz ograniczenie długości czynnego frontu eksploatacyjnego (o 1,45 mln t/r).

W analizowanym roku kontynuowano także działania zmierzające do prowadzenia eksploatacji węgla w pokładach w najbardziej korzystnych warunkach geologiczno-górniczych. Eliminowano z eksploatacji w coraz szerszym zakresie pokłady cienkie, zaburzone tektonicznie i zawierające znaczne zanieczyszczenie skałą płonną, co znalazło odzwierciedlenie w poprawie wskaźników charakteryzujących front eksploatacyjny. I tak np.²⁶:

- średnia długość jednej ściany zwiększyła się w 1998 r. z 203,2 m do 210,1,
- średnia wysokość ściany w 1999 r. osiągnęła 2,38 m,
- średnie dzienne wydobycie z jednej ściany wzrosło do 2209,5 t.

W 2000 r. realizowano procesy likwidacji zakładów górniczych lub ich części w 29 kopalniach oraz wstrzymano wydobycie w 8 kopalniach²⁷. Zmniejszenie zdolności produkcyjnych w kopalniach likwidowanych całkowicie wyniosło 4,5 mln t/r, a w kopalniach likwidowanych częściowo – 1,5 mln t/r. Uwzględniając ubytek zdolności produkcyjnych w wyniku likwidacji rejonów,

²⁴ A. Karbownik, E. Pawelczyk, A. Madejski: Realizacja reformy górnictwa węgla kamiennego w latach 1998-1999. „Wiadomości Górnicze” 2000, nr 6.

²⁵ Ibid.

²⁶ A. Karbownik, E. Pawelczyk, A. Madejski: Górnictwo węgla kamiennego w Polsce w 1999 roku. „Wiadomości Górnicze” 2000, nr 4.

²⁷ J. Pyka, M. Czernicki, Z. Lachan: Op. cit.

pól i poziomów wydobywczych (1,91 mln t/r) oraz w wyniku zmniejszenia długości czynnego frontu wydobywczego (2,44 mln t/r), łączne zmniejszenie zdolności produkcyjnych wyniosło 10,35 mln t/r, wobec zakładanych w programie rządowym 11,65 mln t/r²⁸.

W 2001 r. proces likwidacji zakładów górniczych lub ich części dotyczył 17 kopalń, przy czym wstrzymano całkowicie wydobywanie w dwóch kopalniach. W wyniku całkowitej i częściowej likwidacji kopalń osiągnięto zmniejszenie rocznych zdolności produkcyjnych górnictwa węgla kamiennego o 3,1 mln ton²⁹. Dalsze zmniejszenie zdolności produkcyjnych nastąpiło przez likwidację rejonów, pól i poziomów wydobywczych (o 1,3 mln ton) oraz ograniczenie długości czynnego frontu wydobywczego (o 0,85 mln ton). Oznacza to, że w 2001 r. łącznie zmniejszono zdolności produkcyjne górnictwa węgla kamiennego tylko o 5,25 mln t/r. Nie zrealizowano więc zakładanego w korekcie programu rządowego zmniejszenia zdolności produkcyjnych o 8,28 mln t/r. Było to spowodowane przesunięciem terminu zakończenia wydobywania w ZG Brzeziny Sp. z o.o. na koniec 2002 r. oraz włączeniem KWK Czeczott do KWK Piast (jako Ruch II).

W 2002 r. całkowite zmniejszenie zdolności produkcyjnych górnictwa węgla kamiennego wyniosło 3,12 mln t/r, czyli było mniejsze o 0,15 mln t/r od założeń przyjętych w korekcie programu rządowego (3,27 mln t/r). Zmniejszenie zdolności produkcyjnych nastąpiło w wyniku likwidacji rejonów, pól i poziomów wydobywczych (o 2,23 mln t/r – głównie partia północna KWK Piast) oraz ograniczenia długości czynnego frontu eksploatacyjnego (o 0,89 mln t/r).

W latach 1998-2002 łączny ubytek zdolności produkcyjnych górnictwa węgla kamiennego osiągnął wysokość 34,52 mln t/r (tab. 3)³⁰. Zakończono wydobywanie w 13 kopalniach całkowicie likwidowanych oraz w 10 kopalniach likwidowanych częściowo. Ubytek zdolności produkcyjnych w kopalniach likwidowanych wyniósł 21,5 mln t/r (w kopalniach całkowicie zlikwidowanych – 13,9 mln t/r, a w kopalniach częściowo likwidowanych – 7,6 mln t/r). Dalsze zmniejszenie zdolności produkcyjnych nastąpiło przez likwidację rejonów, pól i poziomów (o 7,39 mln t/r) oraz przez skrócenie frontu eksploatacyjnego w kopalniach czynnych (o 5,63 mln t/r).

²⁸ A. Karbownik, M. Turek, H. Paszcza: Efekty realizacji..., op. cit.

²⁹ J. Pyka, M. Czernicki, Z. Lachan: Op. cit.

³⁰ A. Karbownik, M. Turek: Efekty realizacji reformy górnictwa węgla kamiennego w latach 1998-2002. „Wiadomości Górnicze” 2003. nr 10.

Tabela 3

Zmniejszenie zdolności produkcyjnych górnictwa węgla kamiennego
w latach 1998-2002

Lp.	Wyszczególnienie	Likwidacja zdolności produkcyjnych (mln t/r)					
		1998 r.	1999 r.	2000 r.	2001 r.	2002 r.	Razem
1.	Likwidacja całkowita kopalń	2,90	5,00	4,50	1,50	0,00	13,90
2.	Likwidacja częściowa kopalń	0,80	3,70	1,50	1,60	0,00	7,60
3.	Likwidacja rejonów, pól i poziomów wydobywczych	0,00	1,95	1,91	1,30	2,23	7,39
4.	Zmniejszenie długości czynnego frontu eksploatacyjnego	0,00	1,45	2,44	0,85	0,89	5,63
Razem likwidacja zdolności produkcyjnych		3,70	12,10	10,35	5,25	3,12	34,52
Likwidacja zdolności produkcyjnych według założeń programu rządowego		1,00	11,90	1,65	8,28	3,27	36,10

W 2003 r. zarząd Kompanii Węglowej podjął uchwałę dotyczącą ograniczenia zdolności produkcyjnych koncernu. Zgodnie z nią postanowiono zlikwidować KWK Polska-Wirek i KWK Bolesław Śmiały oraz ZG Centrum i ZG Bytom II. Uchwała wywołała gwałtowną falę protestów, demonstracji ulicznych oraz okupację siedziby Kompanii Węglowej. Ostatecznie w lipcu bieżącego roku zakończono wydobywanie w ZG Bytom II, do czego w znacznym stopniu przyczynił się podziemny pożar w tej kopalni. Natomiast w październiku tego roku zarząd Kompanii Węglowej zmienił swoją ubiegłoroczną uchwałę w części dotyczącej KWK Polska-Wirek, KWK Bolesław Śmiały i ZG Centrum³¹. Uznano, że wobec dobrej koniunktury na węgiel (wzrost popytu i cen węgla kamiennego), nie ma obecnie potrzeby likwidowania kopalń. Warto jednak zauważyć, że zmiana uchwały zarządu Kompanii Węglowej nie wyjaśnia do końca sytuacji KWK Polska-Wirek. Jej złoża znajdują się bowiem pod autostradą A-4. Można przypuszczać, że kopalnia będzie działać do 2007 r., ale decydujące znaczenie będą miały koszty ewentualnej naprawy drogi. Nowa uchwała zarządu Kompanii Węglowej zakłada kontynuowanie procesu łączenia kopalń. Ma on objąć KWK Halemba i KWK Pokój, KWK Sośnica i KWK Makoszowy oraz KWK Silesia, ZG Centrum i ZG Bytom III.

Realizacja kolejnych rządowych programów restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego wywarła określony wpływ na gospodarkę zasobami węgla kamiennego w Polsce. Szczególne znaczenie dla gospodarki zasobami miało przestrzeganie zasady selektywnego wybierania, rozumianej jako³²:

- rezygnacja z eksploatacji pokładów cienkich o grubości poniżej 1,5 m oraz pokładów stromych o nachyleniu powyżej 45°.

³¹ I. Cieśliski: Fedrują dalej! „Trybuna Śląska” z dnia 29.11.2004 r.

³² E.J. Sobczyk: Op. cit., s. 36.

- rezygnacja z eksploatacji pokładów silnie zanieczyszczonych i zapozielonych powyżej 20% w węglu rodzimym,
- rezygnacja z eksploatacji parcel o skomplikowanej tektonice i strukturze zalegania oraz parcel o skrajnie wysokich zagrożeniach naturalnych,
- ograniczenie eksploatacji pokładów lub ich części, wymagających podsadzania ze względu na ochronę środowiska naturalnego.

W latach 1991-2000 w związku z zaprzestaniem wydobycia całkowitą likwidacją objęto wszystkie kopalnie Dolnośląskiego Zagłębia Węglowego i 18 kopalń Górnośląskiego Zagłębia Węglowego. W ramach tych przedsięwzięć zredukowano zasoby bilansowe z 2,24 mld ton do 57 mln ton, natomiast zasoby przemysłowe wyeliminowano zupełnie, zmniejszając ich bazę o ponad 1 mld ton. W ramach częściowej likwidacji 32 kopalń zmniejszono zasoby bilansowe z 9,66 mld ton do 7,6 mld ton, a przemysłowe z 3,94 mld ton do 3,52 mld ton. Dużego znaczenia nabiera więc problem ochrony zasobów w celu zapewnienia możliwie długotrwałego ich użytkowania i bezpieczeństwa energetycznego państwa. Jest to o tyle istotne, że likwidacja niektórych kopalń powoduje bezpowrotną utratę zasobów obecnie przewidzianych do eksploatacji³³.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, warto podkreślić, że bezwzględnie należy zmienić pogląd na proces restrukturyzacji przemysłu węglowego w Polsce, uwzględniającego szeroko rozumianą, racjonalną gospodarkę złożem i obowiązek zachowania bogactw naturalnych dla przyszłych pokoleń. Zasoby złóż kopalin, jako nieodnawialny element przyrody, wymagają szczególnej ochrony, gdyż są dobrem nie tylko obecnego pokolenia Polaków. Należy więc rozważyć możliwość interwencji państwa w celu maksymalizacji stopnia wykorzystania zasobów, np. przez opracowanie i realizację programu integracji kopalń³⁴.

Każda reforma górnictwa węgla kamiennego, która obejmuje pośrednio także zmiany w otoczeniu, w tym w przedsiębiorstwach zaplecza, powinna uwzględniać takie sposoby jej realizacji w przyszłości, aby chronić wartości nadrzędne, a mianowicie socjalne, kulturowe i przyrodnicze. Program likwidacji zakładu górniczego, rozumianej jako końcowy etap istnienia kopalni, musi więc być tworzony na bieżąco, zaczynając od fazy projektowej, a nie jak dotychczas na kilka miesięcy przed jego zamknięciem. Ogólne warunki takiego programu można ująć następująco³⁵:

- zdrowie i bezpieczeństwo społeczeństwa w regionie górnicyzm są zasadą nadrzędną, czyli problemy te muszą być jednoznacznie określone w uregulowaniach prawnych i nie mogą być przedmiotem negocjacji, które by pro-

³³ J. Kicki, E.J. Sobczyk: *Zasoby węgla kamiennego w Polsce – wczoraj, dziś i jutro*. Materiały Konferencyjne Szkoły Eksploatacji Podziemnej 99. Wyd. IGSMiE PAN, Kraków 1999.

³⁴ B. Drzęzła, A. Kot, J. Kozyra, H. Przybyła: *Integracja kopalń elementem restrukturyzacji przemysłu węglowego w Polsce*. „Wiadomości górnicze” 2003, nr 11.

³⁵ J. Palarski: *Op. cit.*

- wadziły do wyboru rozwiązań kompromisowych, np. dopuszczenie do częściowego skażenia wód,
- tereny pogórnice stają się obszarami, na których nie ma niebezpieczeństwa powstawania dalszych deformacji górniczych, zdatnymi do długoterminowego, gospodarczego lub rekreacyjnego wykorzystania, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, a ich ostateczna forma jest akceptowana z punktu widzenia wymagań budowlanych i krajobrazu oraz stwarza warunki do odtworzenia flory i fauny typowej dla regionu,
  - wyrobiska górnicze zostają zlikwidowane w sposób bezpieczny lub przygotowane do spełniania innych funkcji, np. magazynów, składowisk, zbiorników wodnych itp.,
  - wody podziemne, na skutek kontaktu ze skałami oraz zastosowanymi i pozostawionymi w wyrobiskach materiałami, podlegają procesom mogącym prowadzić do wzrostu ich zanieczyszczenia; w takiej sytuacji należy je poddać neutralizacji, oczyszczaniu lub wiązać w podsadźce przez dodanie środków chemicznych (np. cementu, popiołów itp.),
  - zwałowiska odpadów, stawy osadowe i place składowe powinny zostać zrehabilitowane,
  - ujemne skutki społeczne i ekonomiczne powinny być minimalizowane, a stworzone w tym zakresie szanse – maksymalnie wykorzystane, np. środki finansowe należy przeznaczyć na tworzenie nowych miejsc pracy lub właściwe wykorzystanie zrehabilitowanych terenów pod nowe inwestycje,
  - społeczeństwo, a w szczególności władze lokalne powinny być zaangażowane w procesy towarzyszące likwidacji zakładu i wspólnie z właścicielem uczestniczyć w przygotowaniu długofalowych programów wykorzystania terenu, finansowania i tworzenia miejsc pracy.

Warunki te powinny być bezwzględnie spełnione, gdyż tylko w ten sposób ograniczy się do minimum ujemne skutki działalności górniczej i zamknięcia zakładu. Program likwidacji wymaga akceptacji nie tylko przez odpowiednie instancje, ale i przez załogę kopalni oraz lokalną społeczność.

CONDITIONS AND WAY THE COAL MINES' LIQUIDATION PROCESS WAS CARRIED OUT

Summary

Liquidation of the coal-mines is one of the partial strategies of the coal-mining restructuring. The article presents rationale behind coal-mine liquidation in 1990-2003 and the way the process in question was carried out. Since coal-mine liquidations brought about large losses in the coal resources some opportunities to obtain the same results by the means of e.g. coal-mine integration are shown.